

ÉVFORDULÓK

Körmend 750 éve

*Körmend város pecsétnyomója
(Károlyné Vizi Viktória felvétele)*

A leegyszerűsített történetismeretből második honalapítónak ismert IV. Béla király a körmendiek számára még külön címet és tiszteletet érdemelt ki azáltal, hogy 1244. október 28-án első kiváltságlevelében dokumentálhatóan városi ranghoz jutott a település. Az elmúlt esztendőben emlékeztünk ennek 750 éves jubileumára, és a címet adó királyra, akinek a tiszteletére carrarai márványból szobrot is emelt a város.

A Rába és a Pinka folyók találkozásánál, fontos országúti vonalak metszéspontjánál, (Budapest – Graz kelet – nyugat irányú és a Pozsony – Ljubljana észak – dél irányú) karnyújtásnyira Ausztriától és Szlovéniától található, kedvező fekvésű város gazdasági, politikai, közigazgatási szerepének köszönhetően mindig nagy hatással volt a térségre. A szép és kellemes környezet, a kedvező vásártartási lehetőség nagy vonzerővel bírt az évszázadok során.

Nem tudjuk pontosan, hogy a honfoglalást követően mikor telepedtek meg őseink városunk területén, amiről elsőként Pál fehérvári ispán tett említést 1238-ban kelt oklevelében. Körmend fejlődése IV. Béla tatárjárás utáni politikájával összhangban indult. A településből adódó gazdasági előnyöket felismerve a várossá válást elősegítő kiváltságokat adott lakóinak. Az 1244. október 28-án Kiskomárom mellett kelt privilégium olyan kedvező jogi helyzetet kívánt teremteni az itt élő és ezután ideérkező telepeseknek, ami a megtelepedésre ösztönzi őket. Szabad bíróválasztást, vámmentességet adott Vas- és Zalavármegyék területére, lehetővé tette a szabad végrendelkezést. A német kereskedők akkori jelentőségét mutatja, hogy háború esetén ha ittrekedtek, biztonságban Körmenden maradhattak. A kiváltságokért cserébe minden 15 mansio 1 páncélos katonát kellett, hogy küldjön a király seregébe. 1255-ben pedig a Hermán nembeli Dés ispánnak három ekényi földet adományozott, hogy tornyot építsen, és ezáltal a nyugati határvédelemben vállaljon szerepet.

A XIII. század végének hatalmi harcaiból Körmend sem maradt ki. Ideiglenesen német kézre került, majd a Kőszegiek tartományának része lett. A kiskirályok uralmát megtörő Károly Róbert 1328-ban megerősítette a IV. Bélától kapott kiváltságokat. Ekkor már az egyik legjelentősebb kiváltságnak számított a vámmentesség, amit a XV. században már az egész ország területén élveztek. Kereskedelmi kapcsolatban álltak a határszéli stájer városokkal, rendszeresen tartottak vásárokat. A mindenkori földesurak jövedelmét a telkek után szedett adó, az út és vásárvám, valamint a földesúri malmokból származó jövedelem alkotta. A lakosság zöme magyar volt. Lakói között a jobbágyokon kívül ingatlannal rendelkező közép- és kisbirtokos nemesek és polgárok is voltak. Volt plébániája, ami mellett iskola is működött.

A város 1394-ig volt királyi birtok, ekkor Zsigmond király elcserélte Peleskei Sára Abauj megyei birtoka-
iért. A következő évszázadban örökösei között
élénk pereskedés folyt Körmend birtoklásáért, amit
a század végére az Ellerbachok, majd az Erdődyek
szereztek meg. 1604-ben kapta meg Batthyány II.
Ferenc, akinek családja azután 1945-ig folyamato-
san birtokolta. Körmend soha nem volt török hó-
doltsági terület, de sok esetben befolyásolta helyze-
tét, lakóinak sorsát a török községre. Az 1532. évi
hadjárat alkalmával is itt vezetett keresztül a török-
ök útja. Pécs (1543. évi) majd Szigetvár (1566. évi)
elfoglalása után városunk közvetlenül a veszélyez-
tetett zónába került: többször is a környékre merészkedtek a török portyázók. Kanizsa
1600. évi elfoglalása után a Rába lett a hódoltság határa, ezzel Körmend végvár szere-
pet kapott.

A város új földesurai a Batthyányak a XVII. században országos főméltóságot visel-
tek, fontos szerepet játszottak az ország védelmében. A várbán gyakran állomásoztak
idegen zsoldosok is, akiknek jelenléte nagy teher volt a mezőváros jobbágyságá-
nak. Az itt áthaladó, Ausztria felé vezető utak korábbi előnye a XVI-XVII. században
hátránnyá vált a lakosság számára: el kellett viselniük a Bocskai-felkelés, majd a har-
mincéves háború éveiben a császári és a magyar rendi erők összecsapásának követ-
kezményeit is.

Kedvező változást, könnyebbséget az jelentett a körmendiek életében, hogy Bat-
thyány Ádám dunántúli főkapitány 1650-ben hajdúprivilegiumot adott az itt élő
telkesjobbágyoknak. Mentésítette őket a földesúri szolgáltatások teljesítése alól, és
csak katonai szolgálatra kötelezte őket. Ez a réteg így átmenetileg kiemelkedhetett az
örökös jobbágyság rendszeréből. Az állandó katonai készenlétre szükség is volt. A
végeken szokásos portyázásoknak szinte minden elemét megfigyelhetjük Körmend
környékén is: rablás, mások javainak dűlása, foglyok ejtése. Az igazi próbatételt
Köprülü Ahmed nagyvezér 1664 nyarán Bécs ellen indított hadjárata jelentette. Serege július
26-án Körmendnél próbált átkelni a Rábán, Batthyány Kristóf katonái és az ideérkező
francia felmentő csapat azonban megakadályozta, hogy a török elfoglalja a várost.

A körmendi vitézek kivették részüket abban a másfél évtizedes küzdelemből is, ami
Buda visszavívásától a török kiűzéséig tartott. A Batthyány Ádám seregében harcoló 60
körmendi lovas és 100 gyalogos katona ott volt Budánál, Székesfehérvár 1688. évi, és
Kanizsa 1690. évi visszafoglalásánál is.

A szabad hajdúkatona élet azonban csak jogi előnyt jelentett a lakosságnak: a sok-
szor távol harcoló katonák kiállításuk, ellátásuk, a gyakori csatározások (amelyek a
Rákóczi-szabadságharc első éveiben is folytak) jelentős károkat okoztak a városban.

A török kiűzése után új helyzet keletkezett: nem volt már szükség a lakosság kato-
nai szolgálatára, ezért 1700-ban újból szabályozták a város és a földesúr kapcsolatát.
Ismét kellett kilencedet és cenzust fizetniük – de a mezővárosi létet jelentő önkor-
mányzatot, az előljárást maguk választhatták. Megmaradt egyelőre költözési sza-
badságuk és robotra sem kötelezték őket. A későbbiekben a város polgárai számára ez
a contractus maradt a mérce: az 1760-as években perre mentek Batthyány Lajos nádor-
ral, aki megfosztotta a körmendieket a mezővárosi kiváltságoktól. Az 1765/67. évi
dunántúli parasztmozgalom egyik központja a körmendi uradalom volt.

1716-ban Körmend a nagy kiterjedésű Batthyány uradalmak majorátusi központja lett.

Ezt követően nagyszabású építkezések kezdődtek: a háborúk pusztításai miatt lerombolódott várost újjá kellett építeni. A mai Körmendet is szimbolizáló várkastély jelenlegi arculatának kialakítása a XVIII-XIX. században történt. Ugyancsak ekkor alakították ki a híres kastélyparkot is.

Körmendnek a kezdetektől fogva kereskedelmi kapcsolata volt a határmenti stájer városokkal. Rendszeresen tartott vásárokat, a XIX. században évi 11 országos vásárt tartottak. A mindenkori földesurak jövedelmét többnyire a telkek után szedett adó, az út és vásárvám, valamint a földesúri malmokból származó jövedelem jelentette. A lakosság megélhetésének alapját a város határában folytatott szántó és szőlőművelés, állattartás és kereskedelem nyújtotta. Iparúzó polgárai között már a XV. században volt kovács, szabó, varga, bognár, gerencsér, mészáros.

Városunk népessége a XVIII. században foglalkozás, az itt élők vagyoni helyzete és társadalmi jogállása szerint tagolható. A mezőgazdaságból élő lakosság körében a század folyamán erőteljes zselléresedés volt megfigyelhető, különösen a házatlan zsellérek aránya növekedett. Több jobbágytelek volt nemes kezén, más földekre inscriptiót (mentességet) szerzett birtokosuk a földesúrtól valamely szolgáltatért, vagy készpénzért. E két réteg jelentette a mindenkori mezővárosi társadalom elitjét. Számarányuk időről időre változott, de még az 1840-es években is megőrizték kiváltságukat, amelyek közül a legjelentősebb az volt, hogy mentesültek a katonák bekvártélyozása alól. Bővült azok köre, akik iparral foglalkoztak a mezővárosban. A XVII. századtól van adatunk a céhek működésére. Az ipar azonban sokak számára kiegészítő foglalkozás volt. Az 1761. évi adatok szerint az akkori 396 családfő közül 171 űzött valamilyen mesterséget a mezőgazdasági munkák szünetében. Portékájukat az egyre jelentősebbé váló helyi piacon, a környékbeli vásárokon értékesítették. Muraszombattól Rohoncig ellátták a Batthyány uradalmak fejletlenebb kézműiparral rendelkező mezővárosait is. Ugyanez a felvásárlóörzet maradt meg a jelentőségéből semmit sem veszítő kézműipar számára a XIX. századi átalakulás után is.

A polgárosodás korában jelentős változás ment végbe a település jogi-közigazgatási státusában. A polgári társadalomban megszűnt az addigi jobbágy-földesúr kapcsolat, a mezővárosok helyzete megváltozott. Körmend az 1871. évi 18. tc., a közigazgatási törvény értelmében nagyközség lett. Belső ügyeit önállóan intézhette a működéséről megalkotott szabályrendelettel összhangban. 40 fős választott és virilista képviselőkkel álló önkormányzata irányította életét. 1932-ben lett városunk járási székhely. Az ebből a funkcióból adódó hivatalok működésének jelentősége a polgári korban megnövekedett: járásbíróság, királyi telekkönyvi hatóság, körjegyzőség és királyi adóügyi hivatal működött Körmenden, ami felpozícionálta életét. Növekedett az átmenő forgalom, boltok, vendéglátó egységek nyíltak a múlt század végén.

Körmend lakossága a századfordulóig egyenletesen növekedett, 1900-ban 6741 főt számláltak össze. A jobbágyfelszabadítás után tovább nőtt a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma is, de zömük nem önálló birtokos volt, hanem mezőgazdasági munkás vagy cseléd, akiket a nagybirtok vagy a módos gazdák foglalkoztattak.

Az 1872. évi ipartörvénnyel nyert iparüzési szabadság fokozta a kiegyezés után meginduló társadalmi mobilitást. Nőtt az iparban foglalkoztatottak száma, de a kisipar maradt Körmenden a döntő tényező. A századfordulón a vállalatok több mint 70 %-a segéd nélkül, vagy egy segéddel működött. (370 közül 253) A nagyipar nem tudott megtelepedni városunkban. 1900-ban öt üzem foglalkoztatott húsznál több segédszemélyzetet, de csak a gőzmalomé érte el a 100 főt.

1872-ben megnyílt a Győr – Székesfehérvár – Graz-i vasútvonal, ami Körmendet is érintette. Az átmenő forgalom metszéspontjában lévő város képviselőtestülete szorgalmazta a Pinkamindszenten át Nemetújvárra és a Zalalövön át Muraszombatra vezető szárnyvonalak megépítését is.

A Monarchia boldog békeidőt és polgárosulást jelentő szakaszát hosszú időre megtörte a háború. Az első, majd a második világháború és az azután következő békeszerződések még az országos nelézségeket is meghaladóan sújtották Körmendet. Az első világháborúban életüket áldozó katonáinak emlékére Hősi emlékművet állított a város melynek alkotója Kisfaludy Strobl Zsigmond volt.¹ Ez a szobor az emlékezésen túl a Trianonban aláírt békeszerződés következményei elleni tiltakozás jelképe lett. Volt is az itt élőknek elég okuk erre, hiszen a település lendületes fejlődésének üteme tört meg azáltal, hogy elveszítette gazdasági és piaci háttérét. A második világháború és az azt követő béke még tragikusabb két évtized kezdetét jelentette: a katonai megszállás nyomasztó súlyát élhette meg Körmend lakossága 1957 tavaszáig, és a nyugati határ-övezetbe kerüléssel együttjáró elzártságot és a fejlesztések hiányát szenvedték az itt élők az 1960-as évek végéig. Az úgynevezett szocialista iparosítást követő felzárkóztató időszakban idetelepült vállalatok bővítették a régi üzemek adta munkalehetőségeket, kezdett ipari jellegű településsé válni Körmend. Közigazgatási, ipari, egészségügyi, kulturális és oktatási regionális alközponttá fejlődött olyannyira, hogy átmenetileg még főiskolája is lett.² A lakosság számszerű növekedésével együtt lakótelepek épültek ki, a „csipkerózsika álomba” kényszerített helyzetből lendületesen fejlődő város lett, gyarapodó lakossággal. 1979-ben ismét várossá nyilvánította Körmendet az Elnöki Tanács.

Az újkori politikai rendszerváltás nem olyan katartikus módon következett be, mint az ország keletibb részein. Az újhoz való igazodás nem jelentett nagy megrázkódtatásokat mindaddig, amíg a szocialista kor üzei nem sodródtak válságba és a munkanélküliség föl nem ütötte a fejét. A körmendiek bizakodással és alkalmazkodóképességükben bízva éltek meg a jelen napok válságát, hiszen az évszázadokban nem az első nehéz évtizedet vészelték át.

Körmend történetét dióhéjban ekképpen lehetett elmesélni. Az a monográfia, amit a jubileumra jelentettünk meg, többszáz oldalon mutatja be ezeket az eseményeket. Hét és fél évszázados múltunkra emlékeztünk 1994-ben.

Kondicsné dr. Kovács Éva – dr. Stipkovits Ferenc

Irodalom: Bándi Zsuzsanna: Körmend a középkorban. Körmend, 1987. – Koppány Tibor: Körmend városának építéstörténete. Körmend, 1986. – Veszprémi László – Kelenik József – Hermann Róbert – Bencze László: Körmend a hadtörténetben. Körmend, 1992. – Körmend története (Szerk. Szabó László) Körmend, 1995.

*Kastélyegyüttes
(Szendi Péter felvétele)*

¹ 1927. október 2-án nagy, reprezentatív ünnepség keretében került átadásra. A rangos köztéri szobor obeliszk részén kapott helyet a 182 halott neve.

² 1960-tól Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum kezdte el működését, 1968-tól Mezőgazdasági Gépészeti Főiskolává fejlődött, 1979-ben számolták fel.